

TERMÉSZETBARÁT

TERMÉSZETTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.

Második évi folyam.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

SZERKESZTI

BERDE ÁRON,

A KOLOZSVÁRI UNITAR FŐISKOLÁBAN A TERMÉSZET- ÉS A VEGYTAN R. TANÁRA.

KOLOZSVÁRTT,

A KIRÁLYI LYCEUM BETÜIVEL.

1847.

TERMÉSZETBARÁT

TERMÉSZETTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.

II-ik félév. Kolozsvártt, Január 7-én, 1847. 28-ik szám.

Ara félévre helyben szétküldés nélkül 3 rf. postán 3 rf. 12 kr. ezüstben. Előfizethetni helyben a szerkesztőknél: b. Farkasutczában (56 szám) a reformatusok, és b. Magyarutczában (443) az unitariusok főiskoláival szemben, úgy minden kir. postahivatalnál. Ezekon kívül: *Csikszékben* esperes főtiszt. Tankó Albert, *Háromszéken t. cz.* Szentiványi György, *Udvarhelyszéken t. cz.* Gálfi Mihály, *Udvarhelytt* ref. tanár Szabó György, *M. Vásárhelyen* ügyvéd t. cz. Moos István, *Szebenben* ref. pap t. Izsák Elek, *Enyeden t. cz.* Vajda Dániel, *Zilahon* ügyvéd t. cz. Deáki Samu, *Debreczenben* salétromgyárügyelő t. cz. Szabó János, *Déván* ref. pap t. Sükösd Sámuel, *Bardoczszékben t.* Gyöngyösi István, *Szilágy-Somlyón* Dr. Bereczki, *Pesten* Dr. Török József és Vahot Imre uraknál.

Azon t. cz. egyéneknek, kik lapunk egész folyamát akarnák birni, a még meglevő néhány példányából a' mult félevi folyamnak a szokott díjért szolgálhatunk.

TARTALOM: Nyílt levél és üdvözlét a Természetbarát kiadóihoz: Szász Káro — Valami a lovak eredetéről és tulajdonképpeni hazájáról. — Balvélemények a természet orszá ában. L. V.

Nyílt levél és üdvözlét a Természetbarát kiadóihoz.

Új évet, mely hozzánk mind annyiszor a karthausiak „memento mori”jával köszönt be, egymás közt is üdvözlünk szokás, és szokás néha az üdvözlethez kisebb nagyobb becsü ajándékokat is kapcsolni emlékül. Ajándéknak becse nem értékében, hanem a jó indulatban áll melylyel nyújtják; s nincs olesóbb, s azért pazarabbul szórt ajándék a világon: ítéletnél és tanácsnál.

Pontban az érintett eszméket testesíti meg e lap is, férfias erélyü ifjú barátim! melyben bennetek, nagyszerü barátotoknak s barátunknak, az anyatermészetnek hű, tiszta és nyájas hangu tolmácsát üdvözlem, s már is dícsőség bimbóival fakadozó pályátokra ezer szerencsét kívánva olesó, de szives ajándékimat bemutatom, egy ítéletben s egy tanácsban.

Az ítélet nem enyém — a közönségé; melynek a Természetbarátra vonatkozó véleményét gondosan fűrkésztem s folytonos figyelemmel kísértem a lefolyt félév alatt.

Voltak, s úgy tetszik, sokan, kik velem

együtt szüntelen növekedő érdekekkel s méltánylással üdvözlék derek lapjaitokat. Voltak kevesen, kik tudományi álláspontuk vélt vagy való magasságából tekintve le, igenis alantjárónak tanálák a pályát, melyen a Természetbarát mozog. Isten bocsássa meg bünöket. De voltak, kik éppen ellenkezőleg, igen magas reptűnek, mert tőlük föl nem érhetőnek nyilváníták, és ezeknek száma nem csekély, s még szomorubb hogy igazuk van, t. i. saját magukat illetőleg. Igenis, a Természetbarát Europa s az egész világ hasontárgyu folyóiratainak legnépszerűbbike, melynek talán egyes sora fölött éjet virasztottak szerkesztői csak hogy az a lehető legkevesebb előismeretet feltétlenül legyen fogalmazva, melynek egész tartalma, Német-, Frank-, Angol-, Olasz-, Schweiczhonban nem mondom érthető de éppen ismeretes minden előtt, ki a miveltebb osztályok sorába számittatik, ez a Természetbarát, nálunk, ugyanazon miveltebb (!) osztályok többségének érthetlen olvasmány, s hasonló sorsra van kárhozthatva azon remek festvényhez, mely egy vaknövelde társalgási teremtet disziti, vagy Liszt zenéjéhez siket némák gyü-

lekezetében eléadva. Csipős gúny, de legyünk igazságosok.

Körülményeinknek s tehát fejlődésünknek, s tudományos műveltségünk fokozatának egyen-egyen urai nem vagyunk; s így nem csoda hanem igen természetes, nem bűn hanem teljes bocsánatot igénylő fogyatkozás, ha nálunk a tömeg, értem a műveltebb osztályok tömegét, azon egyszerű szabályoktól, melyek szerint a természet maga háztartását intézni s folytatni szokta semmit sem, vagy a semmihez igen közel járó keveset tudván, mindazon egyszerűen érdekes tárgyokról, melyek e háztartási szabályokon alapulnak, tiszta fogalmakat, habár árkanalyok tollából folyt leírások után is, agyában nem alakíthat. És ezért gyanítom, hogy miként az egykori szerencsétlen, a vesztő fa alatt, melyhez méltán hurczoltaték, saját édes anyjának fülét harapta le, őt s visszás nevelését tekintvén, nem ok nélkül, sülyedése inderéül: szintugy, nem egy lehet kortársaim közül kinek hasonló ösztön csiklandozza maró organumait hajdoni tanítójának emlékezetére, kiktől természettani ismeretek oldaláról oly szükön kiállitva bocsáttatott el, hogy most, midőn a világ kerekeit forgató erők sorában physica és chemia túlsúlyra emelkedtek, kénytelennek érzi magát, a művészet hatalma által meghódított természet óriás csodáinak közepette, siket-néma-vak otromba szerepét játszani.

És mégis nem itt van az okok lánczának vég szeme. Voltak tanítóink között, s vagynak tisztos emlékeként főnmaradva még hősök, kik a tudomány harcát bajnokilag vívták meg; de kösziklában s országúton és tövis között az evangéliomi munkás elvetett magva sem diszülhetett föl. — Végül is reád háromlik elmaradásunk bünsúlya, tespedő előkor, melynek termetes ágazati nyúltnak át jelenünkbe is, s reád tévnezdedék, mely a prókátorság irodájába s a magyar perlekedés tömkelegébe konokulva, feledéd, s már szinte *elfeledéd*, hogy van egy édes anya-természet, melynek kiapadhatlan emlőjéből dús-gazdagon forr ki akárhány millió gyermekei számára, szellemi, erkölcsi s anyagi éldelet, s a dicső jus patriumot tevén az emberiség isteni hivatásá-

nak vezérelvéül, föllallitád ama szerencsétlen axiomát, hogy csak oly tulajdonban van öröm s üdvösség, mely *via juris* mástól van elnyerve. — Ily nezdedéknél pusztában hangzának el a természet legbuzgóbb apostolainak lelkesszózatai.

De miért folytassunk büntető pert kihalt bűnösök ellen. Egy jobb irányu, egy hűségre visszatérendő nezdedék sarjadzik fel körülünk, s bizonyára erre épülvék nektek is jobb reményeitek, nemes barátim!

Azonban folyóirtot csakugyan nem lehet jövő kor számára írni, az, legszorosabb értelemben, a jelen tulajdona; az élő, a jelent eldöntőleg képviselő nezdedék részére kell azt minden árron érthetővé, édelhetővé, érdekessé tenni; s éppen ezt tárgyazza második, őszinte ajándékom, a t a n á c s.

Mint Caesarnak, midőn Gallia főnökéül neveztetett ki, elébb a tartományt meg kelle hóditnia, hogy aztán legyen kiknek parancsoljon: úgy nektek is elébb egy értelmes s ösmerettel bíró közönséget kell alakitnotok, mely haszonnal s gyönyörrel édelje a Természetbarátot. Higgyétek el, nem egyet de igen sokat ismeretek, ki vagy éppen semmi természettani ösmeretet magával tanodájából ki nem hozott, vagy azt a keveset mi csakugyan reája ragadott vala rég elhullatván, most örömmel s hállával üdvözléné az alkalmat, mely őt tudományos formalismus kikerülésével, habár némi figyelem s munkásság igénybe vétele mellett is, birtokába juttatná azon ösmereteknek, melyeknek hiányát a természeti tudományok szárnyára emelkedett világ vele oly nyomasztólag érezteti. És ezt az alkalmat az élet folyamába már belésodródott embereknel, bár mily jeles, s maga nemében czélszerű tudományos kézikönyv magány studiuma meg nem adja. Vén ember, ha csak nem *ex professo* tudós, iskolai módszerrel tanolni többé nem képes; s éppen ezért seholt is kielégítő eredmény nem koronázta azon nagyobb városokban közelebb-ről gyakorlatba jött fölolvasásokat, melyek által az elegyes közönség tanolnányi hiányát kielégíteni sok lángelmék próbálták. Ellenben, mint mechanikában, minden nagyobb szerű gépezetnel mozdító erőül g ő z t alkalmaz, épp

úgy tömegek fölvilágosítására, szintén minden tárgyknál, a journalistikát tanálta korunk leg-sikeresebb organumnak; s azért az én tanácsom is abban áll, hogy „lapjaitokat koronként, nyissátok meg oly rövid s még is teljesen kimerítő, oly tudományosság és érdekesség középútján járó, nem szakemberekre, hanem értelmes és alapos kedvellőkre számított, cikkeknek, melyekben rendre rendre minden a természeti tudományok körét alkotó, s tehát saját lapotuk tartalmát értelmesítő ösmeretek tiszta fogalmazással előadva legyenek.“ Nem kívánám én ezeket tudományos demonstratiók tömkelegébe mélyeszteni, hanem kész eredményül vévén azt mit a tudomány bajnokai biztos tulajdonul már megszereztek, s ösmeretünk tárába kiegészítő részül elhelyeztek, e közismereti sajátoknak, mely mint a csodabeli kenyerek, többek részeltetése által nem apad hanem szaporodik, urává, együtthasználójává szeretnék tenni mindent, kiből a természet szépségeinek érzete, bár későbbre is lángra gyúlt.

De nem szükség szabályt, s mintát adni a „mikéntől.“ Honunk legjelesebbjei fognak versenyezni a vállalat kivitelében, s őket utánózni föntartom én is magamnak, miután, töletek tudósítva hogy tanácsomat s ily szerű munkáimat elfogadni akarjátok, a sort meg is kezdeni, örömmel kész leszek.

Nagy-Enyed, dec. 28-án 1846.

Szász Károly.

* * *

Ezen becses levél közlésével megragadjuk az alkalmat saját véleményünket s akaratunkat is nyilvánítani, részint igen tisztelt barátunknak szolgálандó válaszul, részint pedig t. olvasóinkhoz szóló értesítésül. — Lapunk kevés multjáról szólani nekünk általában kényes dolog, különben is a tény homlokán szokta hordani jellemrajzát, mi ha rosztatolmácsol, hasztalan iparkodunk szép szavakkal palástolni, ha pedig jót — tán nincs ékes

szavakra szükség. Azonban minthogy rendszeren mindennek, tehát lapunknak is, multja szokott jövője alapkövéül szolgálni, mégis mondani akarunk néhány szót, még pedig inkább az őszinte bevallás- mint a rút önmagasztalás szavait! Érezzük ugyanis, hogy a kitűztük magas célnak — az üdvös természettudományok honunkbani megkedveltetésének — terjesztésének — mindenben még eleget nem tehetünk, de ez nem csoda uraim! A természet országa is olyan mint éppen földünk országai, vannak vidékek, melyekbe béútazni gyönyörűséges volna ugyan, de a körülmények, a netalán hiányzó útlevél — nem engedik. Nálunk, hol a leggazdagabb nyomóintézet sem bir fametszőt, hol a rajzok méregdrágába kerülnek, abból, mit tenni akartunk egy előre nem kevésnek el kellett maradnia. De ha látni fogjuk, hogy honunk gyermekei a természet gyönyörei iránt elég fogékonysággal birnak s Természetbarátunkhoz barátokul csatlakoznak: akaratunkhoz akaratot, erőnkhez új erőket párosítunk, és lapunk érdekessé tételére mindent elfogunk követni. Ily nézettől lévén áthatva, különös örömeinkre szolgál, hogy derék barátunk, az éles tappintatu, mély bélátással és sok tapasztaltsággal bíró Szász Károly tanácsával és munkáival lapunk körét és érdekességét növelni ajálkodik. A tanácsot egyszerűen elfogadjuk. Hiszen vállalatunk és teljes törekvésünk oda van irányozva, hogy a nagy jótékonyaságu természettudományoknak — melyek jelenkorunk figyelmét a legnagyobb mértékben megragadták, szegény honunkban is barátokat nyerjünk meg, hogy nemzetünket megismertetni igyekezzünk azon üdvös természettudományi kincsekkel, melyeket más mivellet nemzetek már rég óta ismernek, még pedig kiszámíthatlan szellemi és anyagi hasznukra. Ugyan ezért nem csak hogy minden célra vezető jó tanácsot szívesen veszünk és felhasználni igyekszünk, hanem, ha tehetnők, minden szavunkba egy villámszikrát rejtenénk, mely honunk gyermekeit hatályoson rázza fel a fönséges természet iránti figyelemre, minden sorunkba egy erőteljes magnost fektetnénk bé, mely szóhős nemzetünket a jótékony édes anyakörébe vonja, hol rája ápoló, gyámolító s vi-

rágásra segítő karok várakoznak. Hiszszük, sőt sudjuk tisztelt barátunk, hogy az általad is hön szeretett nemzet irányában te sem gondolkozol másképpen, hogy igyekezni fogsz velünk egyetemben — mint eddig is tevéd — főképp ifju nemzedékünket a természettel megbarátkoztatni, és megtanítani: hogy ne igyekezzenek az egymással i perlekedés gyakran s á r o s útján kincshez jutni, hanem inkább a természet kincseinek okszerű felhasználása által. Ezt pedig legközelebbről tedd az által, hogy becses munkaid által lapunkat hová hamarább s mentől gyakrabban szerencséltesd.

a szerkesztőség.

Valami a lovak eredetéről és tulajdonképpeni hazájáról.

Még senki sem tudott eddigelé megfelelni azon kérdésre: vajjon az egész földön különböző fajokban és változatosságokban elterjedt lovak eredeti hazája hol legyen? bár nagyon sok tudós utazók, állatbuvárok és történetírók hosszas vizsgálódások és kutatások közt szerzett adatok nyomán igyekeztek eldönteni; sőt még az sincs megállítva: vajjon a föld több lakatlan sivatagain csordáinkint szétkóborló lovak valóságos vadlovak-é, vagy csak elvadultak? Valóban a lovak elvadulását hinni sokkal több okaink vannak elanynyira, hogy valósággal vad, és minden emberi befolyás nélkül létező lőtörzsöket képzelni alig lehet. Régi szóhagyományok szerint közép Ázsia lenne a lovak eredeti hazája, hol még talán most is lehetne természeti vadságban élőket kapni. F o r s t e r és P a l l a s nem erősítik ugyan, hogy ez valósággal lehetetlen lenne, mind a mellett határozottan azon véleményben vannak: hogy legalább is az orosz birodalom határain belől teljes természeti vadságban élők éppen nincsenek; és az Ural meg Volga közt barangoló lócsordák mind szelid lovaktól származnak; mit az orosz birodalomban elterjedt, és használatban lévő lófajokhozi szerfölötti hasonlatosságuk is elég nyilvánosan bizonyít; azok pedig, melyek odább keletre

egész Bokharaig elvagnak széledve — a cserkeszek és kalmukok lovaihoz ütnek. Ha valósággal vannak vadlovak, azok hazája bizonyosan sokkal bensebb keletre van, a kis Altaï Himalaja, és Hindukusch közti magas lapályokon, melyek helyenkint 16,000 lapnyira állanak az oceán színe felett, és az európai utazók előtt eddigelé merőben ismeretlenül maradt Gobi fővénsivatagokat is magukba foglalják. Csak kötve hihet az ember sok utazók azon beszédének, miszerint Europa északkeleti részeiben u. m. az orosz és lengyel pusztaságokon szabadon tenyésző vad-lócsordák léteznek; sőt hogy azok valósággal nem eredetileg vad, hanem csak elvadult lovak legyenek; tőstént elhíhetjük, ha meggondoljuk, mennyi vad nemzetek vonultak éppen azon vidékeken keresztül, mindenütt sok lovakat hordva magukkal, melyek közül igen sok szabadulhatott meg uraiktól, és így most vad állapotban lévő lófajnak lettek ős eldődei.

A tatárok és kozákok éppen semmit sem bajlódnak a tárgyalt kérdés tudományos megoldásával, mindazáltal két fajt ők is tisztán megkülönböztetnek, egyik a t a k j a vagy m u z i n nevezetű elvadult faj, a másik a t a r p á n, melyet tökéletes vadnak tartanak. Ez utóbbiak több ezerekből álló csordákat képeznek, melyek több, egy-egy erős mén vezérlete alatt álló apróbb csoportokra, családokra oszlanak; de csak nagyon meszsi keleten, Tatárországban chinai birodalom felőli széléin, tanálható ezen faj is eredeti saját jellemével; nyugoton ellenben, hol már a lakosok sok lovat tartanak, azon eredetileg vadnak tartott törzsök is vegyesebbnek, korcsabbnak kezd mutatkozni. A t a r p á n o k nyílt, magassan fekvő pusztaságokban szeretik tartozkodni, hosszu sorokban szoktak kóborlani, mindig a széllal szembe; nagyon félénkek és vigyázók; főlemelt fejökkel gyakran megvizsgálják a vidéket, s oly éles látásuak, hogy a meszsi cziherekben utánnok leskelődő kozákok dárdahegyecire is könnyen ráismernek. A vezérmén koronkint megkerüli családját, hol nem igen tür el ifjabb, de teljesen kinőtt méneket, melyek a társaságot csak bizonyos távolságra követhetik, míg alkalmuk lehet családot alapítani. Ha a csoport

valamire bukkan, pillanatra megállapodik a nélkül, hogy a nyugtalanság legkisebb jelét is mutatná, s ha semmi szokatlan dolog nem történt, tovább ballag. De mihelyt a magánoson járó ifju mén gyanakodni kezd, horkol, füleit sebesen mozgatja, feltartott fejjel és farkkal egyirányba fut, hogy valami gyanus dolgot kipuhatóljon; az egész sereg mozogni kezd, s amannak sajátságos intő nyerítésére hihetetlen gyorsasággal elnyargal.

A mének hátul mennek, koronkint megállnak, viszapillantanak, szükség esetén a kanczákat és csikókat védelmezendők, melyek természeti ösztönüknél fogva, a közelebbi mélységekre vonulnak; vagy hirtelen a halmok között eltűnve, csak meszsi távolságra mutatják újra magukat. Farkasok és medvék gyakran veszik üzőbe a nyáját, de nem merészkül megtámadni, mert a vezérmén az ily ellenségnek töstint elébe siet s levágja; ha ezen első bajnok elesik, más lép helyébe; ha pedig egész esorda vad farkas támadja meg a csikók körül védfalakat képző kanczákat, akkor mindnyájan készen állnak a harcra. Ragadozó állatok ritkán szerencsések ellenök, csak beteges öregeket, és magánosan kborlókat fognak el. Egyébiránt a vezérmén is csak addig marad főnöki méltóságában, míg elég erős azt magának biztosítani, gyakran lévén kénytelen a felett ifjabb vetélytársakkal vívni. A meggyőzött félnek nem szabad a csoportban maradni. A valódi tarpán lovak nem nagyobbak az őszvéreknél, inkább vagy kevésbé fakók, néha szögsárgák és egér színűek; ezen színváltozottságot fejéres téli szőrük okozza, mely nyár végére megnő, s miután télen által jó meleg takaróul szolgált, tavaszra elhull, de nem egészen, mert egy része a nyakon és háton marad egész nyáron át, ezen téli szőr oly kemény, és anynyira a testhez lapul, hogy a lónak valóságos medve alakot ad, fejük nem nagy, homlokuk boltozatos, domboru, füleik nagyon hátra állók, apró szemekből sok gonoszság néz ki, álluk és ajkaik sertealaku szőrrel vannak ellepve; vékony nyakukon feje serény függ, valamint bokaszőrük és farkuk is feje, mely rendszerint csak könyökig ér s nagyon kondor, marjok és keresztjök egyará-

nyu magas, körmük keskeny, magas, s egy kevés hegyes. Mozgására, magaviseletére, általánosan külalakjára nézve a tarpán inkább hasonlít makranczos vad őszvérhez, mint a nemes lóhoz. Ezen faj eredeti tisztaságában csak az Aral déli partjain a Tom folyó környékén, a tatárországi sivatogakon és a Gobi-fővénypusztákon látható; néha az Orosz birodalom határain belől is tanálhatni egyes csoportokat, de ezek már elszabadult szelid lovakkali korszakosulás bélyegét hordják magukon, mit megismerhetni a színvegyületből, s különösen arról, hogy az emberi lakokat inkább keresik, mint kerülik. A valóságos vad tarpánok nyáron át meszsi északra vándorolnak s csak télire térnek vissza délre. A fogságot nem tudják hosszason tűrni, hanem rövid időn elpusztulnak, megszelidíteni szinte lehetetlen, inkább őszszertóják magukat, mintsem meghódoljanak, felágaskadva dühösön vágnak és harapnak, a szelid lovakat megtámadják, gyakran meg is ölik.

Ezen tájakon tenyész egy más vad-lófaj is, mely m u z i n név alatt ismeretes, könnyen rájuk ismerhetni szabálytalan mozgásaikról, sötét-pej, vagy sokszor ezüstszürke szőrükről, rövid nyakukról, nagy fejükéről, s különösen arról, hogy vezérmén nincsen köztök, téli köntösök éppen olyan vastag és tömött mint a tarpánoké; az igazi vad tarpán-csordákból elűzött mének ezeknél keresnek menedéket. A muzin-fajok a szelid kanczákat magokhoz csalják, a legnagyobb folyókat is könnyen átúszszák, a tarpánok pedig nagyon irtóznak a víztől; igen éles szaglásuk van elanynyira, hogy némely utazók véleménye szerint az Aral környékén lévő nagy kiterjedésű mocsárookban ez által képesek felföldözni az utakat és átjárásokat; télire ezek is magasán fekvő tájakra vonulnak, honnan a szél a havat elszokta seperni; a szűk táplálékról sokszor lábaikkal kénytelenek feltörni a jeget. Hihetőleg azon vad lovak is, melyek Ázsia belrészeiben tenyésznek, s némelyek külön fajnak hisznek, a már leirt fajokkal azonosok. A tenger színe felett 17,000 lábnyi magasan fekvő Pamere-lapályon és azon vidékeken, hol az Oxus, Jaxartes és az Indus más mellékfo-

lyói erednek, tenyésznek valami fejr, lombos szőrű vad-lovak, melyek mintegy tizennégy markosok, fejök nagy, szemeik és füleik kicsinyek, orruk nagyon vastag, nyakuk vékony s a fejfel tompa szöget képez, serényök és farkuk kicsiny, tagjaik hoszszuk, körmeik nagyon szélyesek, valódi alakjokat bajos kivenni a vastag medvebőr forma téli szőr alól, mi egyébiránt azon hideg, gyakori viharoktól látogatott honban elkerülhetlenül szükséges, s ott minden emlős állatnál, még a szelid lónál is tanálható; ezen lovaknak még valóságos szakállók is van, mely kívülről sima és kemény, belülről lombos és lágy. A cserkeszeknek és baschkiriaiaknak apró lombos, jórészt ezen törzökből származó lovaik vannak. Egy M o r c r o f t nevű utazó a khoti magas pusztaságokon nagy vad ménesekre tanált, ezen lovak testalkatukra nézve nagyon hasonlítottak a zergéhez, s gyönyörű tündöklő szemök volt, nagyon sebesen nyargaltak, mintegy tizennégy markosok s erősek voltak; a közel lakó népek K i a n g nak hívták. A Himalája északi oldalain is le egész Thibetig van egy vad-lófaj elterjedve, mely tarka szinezete miatt egészen sajtászerű; a kalmukok nagyobb részint ezen fajon lovagolnak s t a n g u m, vagy t a n n i á n nak hívják. Ezen adatok összeállításából nyilvános, miszerint bel-Ázsiában valósággal léteznek oly lófajok, melyek minden emberi befolyás nélkül századok óta tenyésznek ott, de a melyeket még csak oly kevésé ismerünk, hogy azok tudományos, és aprólékos leírását éppen nem adhatjuk. Átalában szigoru pontossággal nem lehet elhatározni: hogy szelid lovaink honnan, és mi módon eredtek, sőt még e tekintetben a jövő sem igen kedvező kilátást nyújt, minthogy számtalan utazási tudósítások nyomán egészen kétségkívüli dolog, miszerint az eredeti, tiszta vad-lófaj Ázsia legjáratlanabb pusztaságain sem mindennapi, a szélyeken pedig mindenütt csak elvadultkorslovak nyomaira akadhatni, és végre az is bizonyos, hogy Thibetben egészen más fajok tenyésznek mint az Aral-tó környékén, s csak ezen fajkülönbség miatt is bajos a vad-lovak eredetét meghatározni; s a legjobb esetben is nagyon bajos eldönteni, melyik faj legyen az

eredetibb, s igényelheti az östörzsök dicsőségét.

Afrikában is vannak vad-lovak, de ezek a sokképpen elágazó és könnyen megismerhető Zebra fajt kivéve nagyon ismeretlenek. L e o A f r i c a n u s, M a r m o l, és az újabb utazók közül B r u c e beszélnek ugyan valami áfrikai vad-lovakról, de csak annyit mondanak róluk, hogy a használatban lévőknél sokkal kisebbek, sárgás vagy fejéres szőrűek, igen rövid de nagyon lombos farkuk, és serényök van. Ilyszerü leírás nagyon hiányos; s a N i l u s környékén tenyésző vad számárra is jól tanál. S m i t h H a m i l t o n is ismertet egy új, szerinte a ló és számár között álló külön vad-lófajt, melyet ő Equus hippagrus-nak nevezett el. Ez is hihetőleg csak valamely elvadult lófaj elkorcsosulása. S m i t h szerint ez is a hegyek között lakik, rendszerint tiz markos szokott lenni, homloka, széles feje oldalvást nézve három szögletű, szürke apró szemei vagynak, füle széles, serénye kicsi, természetére nézve inkább számárhoz hasonlít, körme magas, siklaja rövid, a farkarépája vékony s csak apró szőrrel van bénöve, különben piros-pej, sinorja egynek sincs. Meglehet, hogy ezen oly kevésé ismert ló azon szörnnyeteg lehet, melyről a régiek azt hitték, hogy a lótól és ökörtől származott, s a mely az arabok mondáiban is oly nagy szerepet játszott.

Balvélemények a természet országaiban.

Az idő vagy helyesebben az emberek nem voltak mindig oly felvilágosodottak, mint minövel mi hízelnünk magunknak. A mult századok a tudatlanság terhe alatt nyögtek, s nem voltak anynyi tudományos férfiak, kik embertársaikat felvilágosítani, szellemi életök sötétségéből kivezetni igyekeztek volna, hogy ők is az igazság világosságugárait élvezhessék. Igaz ugyan, hogy a régibb időkben sem hiányoztak oly fürkésző férfiak, kik a természet műveit vizsgálták, megismerni törekedtek, de utánnok mély csendü századok következtek, melyek a természet fenséges műveit számba sem vették, s az ekkori nagyobbára orvosokból állott ugynevezett tudósok inkább

azon törekedtek, hogy az állatok, növények és kövek csoda erejéről meséket gyűjtsenek s juttassanak birtokunkba.

Ezen mesék és balhiedelmek közül némelyeket, melyek még ma is sokaknál tiszta igazság gyanánt szolgálnak, azért sorolunk itt elé, hogy olvasóink velök megismerkedve, tőlük menekülni igyekezzenek.

„Némelyek azt mesélik, hogy Chinában oly disznóhalak vannak, melyek roppant (960 láb) hosszak, s haláluk után gyomrukban nem tanálhatni egyebet, mint kevés burjánt és vizet, meg néhány marok pókhálót. — A Chaouquin folyóba egy tehénhez hasonló szarvas állat van, mely részint a vízben, részint pedig a földön él, a vízben szarvai kemények, a szárazon meglágyulnak és sárgák. — A pelikán fiait saját vérével táplálja, melyét felhasítván. A pelikánanya fiait megöli, minthogy azok, ha megnőnek szülőiket pofon csapdossák; — de a rendkívüli szeretet ösztönéből ön maga melyét hasítja fel, s kifolyó vérével fiait viszont életre deríti. Más azt mondja: a kigyó gyűlöli a pelikánt, s ha ez fiait oda hagyja, felhág a fára, azokat mérgével megöli, de a megtérő szülőanya vérével viszont feltámasztja. — A bölönbika az erős hangot az által eszközli, hogy orrát a nádba dugja s azon kiált mint valami csön. — A hatytyu saját szerű hangos és kedves dalt énekel, melyet főképpen reggel hallat, halála előtt kevéssel is panaszos hangokban danol. — Ha a sas tollainak súlyosságából, meg láterejének gyengeségéből közelgő halálát sejtí, valamely forrást keres fel, melybe lebuvík, s ekkor egészen megújulva viszont az ég felé emelkedik.“

Azonban nem elégültek meg azzal, hogy az élő állatokra meseteljes dolgokat fogtak rá, hanem egészen új állatokat is költöttek, melyeket a valóságban seholt sem tanálhatni; ilyen teremtés „a Phönix, mely sashoz hasonlít s arany tollakkal bír. Ily madár csak egyetlen egy van a világon, mely minden 500 évben egyszer megjelenik Egyiptomban. Ezen idő életdejét képezi; halálát előre megejejtí s ekkor életelemeit leteszi, miből legott új Phönix keletkezik, melynek legelső dolga az, hogy apját eltemesse, kit ő myrthusba takarva

a nap oltárára viszen, hogy ott illatos lángok közt megemésztődjék.“ Ezen mese hihetőleg az által származott, hogy valamely sas körmei közt vitt ragadományával az áldozó oltárra repült, hol elégett.“

A sárkányok története is ide tartozik. Ez alatt közönségesen valami krokodilusféle állatot értenek, de mely nagyon hajlékony s testen nagy szárnyak vannak. Azt mondják, hogy ezen állatok közönségesen a hegyeken laknak, s onnan járnak szerteszét. Hogy a Kárpátokon sok ily sárkány lakik s az ottani tókat föld alatti likak által a tengerrel közlekedésben tartják s innen vizet vezetnek a magas csúcsokra, közönséges néphiedelem, mint szintén az is, hogy a sz. Anna tava (Erdélyben) tömve van ily állatokkal s ezek gyártják az ottani gyakori villámokat. Azt beszélék, hogy egykor egy kádár kiment az erdőre, hogy abroncsfát vágjon, ott elkésett s a sötétben eltévedt, sok kborlása után egy mély gödörbe bukkant, de melynek feneke lágy lévén nem sérült meg. Azonban a gödörből kimászni nem tudott, s reggel bámulva vette észre, hogy irtozatos sárkányok társaságában van. Ezen társaságban 5 hónapig kellett maradnia azzal táplálván magát, hogy a salétromos gödörfalat nyalta, mi a sárkányok mindennapi eledele. Egyszer éjszaka egy sárkány kiugrott a mély laktól s midőn egy másik is ugyan azt akará tenni, a szegény ember farkába kapaszkodott, s ez által szerencsésen megszabadult. Még az alsóbb állatok leírásánál is tanálunk némely balgaságokra, melyek közül csak némelyeket említtünk meg. „Négy szemű és hat lábu halakon kívül kelet-Indiába oly nagy rákok is vannak, hogy egy embert könnyen elnyelhetnek.“ Van egy rovar, mely a sáskák közé tartozik, s melyet a németek „vándor-lap“nak neveztek (Cimbex variabilis?), minthogy szárnyai egészen növénylevélhez hasonlitanak. Ezen állatkáról azt mesélik, hogy „lábaival a földbe kapaszkodik, gyökereket hajt és növénynyé változik. Hasonló valamit hittek régebb, gondolván, hogy a szúnyogok leveles ágakká változnak, a méhek pedig virágokból és rothadt fából származnak, mint szintén a bolhák is tölgyfá-fűrészporból. Szintily ferdén gondolkoztak az

emberek a növényekről és kövekről is, sok oly bűvös erőt és hatást tulajdonítván, melyek helytelenségéről mi meg vagyunk győződve. Így például, hogy Amerikában oly nagy répák teremnének, melyeket egy ember nem karolhat át s melyek levelei alatt hat ló is elrejteti magát, hogy ugyanott oly makkok jönek elé, melyek csészéje akkora, mint egy jó nagy kalamáris. Továbbá azt is mesélik, hogy oly fű tenyészik még hazánkban is „vas-fű“ nevezet alatt, hogy ki vele kezét felkészíteni szerencsés, annak érintésére a legkeményebb lakat is megnyílik. Hasonló csodaerőt tulajdonítottak szinte minden drága kőnek, mint szintén a bűvös kulcsnak azon tulajdonságot, hogy az minden elrejtett kincset, aranyat, ezüstöt megmutat, oda esvén vagy arra hajolván, hol ezen kincsek a földben elrejtve hevernek.

Ez és ehhez hasonló dolgokat még a múlt században is hittek s némelyek hisznek még ma is; nekünk pedig tisztán mutatják, mily sok fáradságba került a tudománynak ezen sok zürzavarból s balhiedelemből kivergődni. Alig lehet megfogni, hogy tarthatták fenn magukat oly hosszason az ily hazugságok, de minthogy a könyvnyomás feltalálása után több munkák gondoskodtak arról, hogy az ily kólmányokat a feledékenység tengeréből kiragadják, a gonosz hagyomány még korunknak is birtokába jött. S ha az ily vélemények még napjainkban is tovább terjednek, nem lehet csodálnunk, hiszen még ma sem tanítjuk a népet helyesebb fogalmakra, s nem vezetjük a természet kincseinek okszerűbb ismeretére; ezért van aztán, hogy némely állatok iránt még a miveltebbek is bizonyos iszonyattal, gyűlöléssel viseltetnek.

Az ily emberek sokkal okosabban cselekednének, ha némely állatok iránti gyűlölségüket és iszonyodásukat félre téve, gondosabban vizsgálnák, hogy ez által a természet bölcsességét és szabályosságát megismernék. Ha főképpen a terményrajzzal minden ranguak többet foglalkoznának, számtalan balítéletek lennének kiküszöbölve. A mezeigazda és kert-

mives sokkal kevesebb, bogarak által okozott kárt szenvednie, ha azok természetét, életmódját ismerve, megjelenésükre magát készen tartaná. A némely mérges állatoktól balga félelem elenyészne, s átlátnak, hogy sok kártékonynak tartott állat éppen hasznos, szóval az emberek meglegedettebben élnének, tudván, hogy a természet bölcs háztartásában semmi sincs rossz végre béillesztve. A mondottak igazolására egy példát hozok fel, melyet alig képes valaki megczáfolni. A bagolyt, ült és varjat könyörületlenül üldözzük, s minden országban számtalant pusztítanak el évenként; pedig az ezek által okozott kár alig érdemel tekintetet, s tulajdonképpen miben is áll az?

— Évenként tömerdek egeret pusztítanak el, melyek nekünk egyáltalában nem kedves vendégeink, s a mellett, igaz, néha egyegy csirkét vagy más majorságot is, de hiszen mi ezeket egyébiránt is nélkülözhetjük. A varjak nem csak a dögöket emésztik fel, hanem még sok ártalmas bogarakat is pusztítanak el. A patkánt mindenütt üldözik, pedig ez az egyetlen állat, mely azon rovarokat felemészti, melyek a fűvek gyökereit elragják, s ez által néha egész réteket megrontanak. Gyíkjeinket mérgeseknek tartják, holott igen hibason, s a szegény szelid s e mellett igen hasznos egérfogót a hol csak tanálják megölik. Ha némely állatok rendkívül megszaporodnak, az abból származik, hogy az emberek másokat elpusztítanak, melyek amazok pusztítására szolgáltak. Ha az ember avatatlan kézzel soha sem vágná a természetbe, ily esetek nem fordulnának elő. Az ember e tekintetben lehetne oly okos, hogy azt mondja, nekünk sem egyikre, sem másikra, a ragadozó madarakra éppen oly kevésbé mint az egerekre, a rovarokra, mint a rovar-evő madarakra nincs szükségünk; de arra azt kellene felelnünk, hogy a teremtő alapelve az volt, hogy mindenütt élet viruljon, s az ő akaratjából mint az ember úgy az állatok is elvannak már terjedve; aztán holt természetben tán az embereknek is élet- és szellemnélkülieknek kellene lenniök.

L. V.

Szerkesztik Kolozsvártt Berde Áron és Takács János.

A kir. Lyceum betüivel.